

Bánáti Köztársaság: valóság vagy legenda?

Mindig gyanús, ha egy történeti munka címében felmerül a kérdés, hogy vajon valóságról vagy legendáról szól-e. Hiszen egy történésznek mégiscsak az lenne a feladata, hogy a valóságot próbálja meg minél objektívebben rekonstruálni a rendelkezésére álló források alapján, a szakma elsajátított eszköztárának a segítségével. De ugyanígy feladata a „varázstalanítás” is, a legendák megcáfolása. Jelen tanulmánynak az az alapvető kérdése, hogy a Bánáti Köztársaság az I. világháborút követően egy igazi „kérészállam” volt-e, vagy egyáltalán nem is létezett, és csak történeti tények féligazságaiból született legenda volt? Előrebocsátom, nehogy az olvasó a végén csalódott legyen, ezt a kérdést nem fogom tudni teljes bizonyossággal megválaszolni. És ha valaki még ennek tudatában is továbbolvasná e sorokat, annak elmondhatom, hogy a tanulmányban kérdéseket próbálok boncolgatni, azt a tézist feltételezve, hogy ez a köztársaság mégiscsak létezett. Írásomat az alábbi kérdések strukturálják: állam volt-e a Bánáti Köztársaság; mettől meddig állt fenn; ki kiáltotta ki; mi volt a célja, és hogyan viszonyultak hozzá a régió területén élő népcsoportok?

A köztudatban kevésbé ismert a Bánáti Köztársaság léte vagy gondolata, aminek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy maga a történészszakma sem foglalkozott vele a maga részleteiben. A korabeli újságcikkekben mindenesetre megemlégtették, ahogy erre a későbbiekben majd kitérek. Szintén forrásértékű a Geml József akkori temesvári polgármester emlékirata,¹ illetve – többnyire ezek nyomán – Jakabffy Elemér és Páll György által jegyzett tanulmány a bánsági magyarság 1918–1938 közötti történetéről.² A témához kapcsolódó legrelevánsabb magyarországi levéltári egységben³ egyáltalán nem találunk rá vonatkozó forrást. A temesvári levéltárban Aurel Cosma családi fondjában van egy-két olyan forrás, amely megemlíti a Köztársaságot. Elsősorban nyelvi akadályok miatt nincsen módom hozzáférni a szerb levéltári forrásokhoz, mint ahogyan a témához esetlegesen kötődő szerb szakirodalmat sem tudtam megismerni. Ez ennek a tanulmánynak egy vállalt hiányossága.

¹ Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből*. (1914. VI. 15. – 1919. IX. 4.) Timișoara, Helicon, 1924. 94.

² Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938)*. Budapest, Studium, 1939.

³ Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter. MNL OL K40.

A magyar történészek közül a legjelentősebb munkát e témában Borsi-Kálmán Béla írta a temesvári „Levente-pör” feldolgozása kapcsán,⁴ aminek a legújabb, átdolgozott kiadása 2020-ban jelent meg.⁵ A Bánsággal foglalkozó tanulmányok közül kiemelném Kókai Sándor munkásságát, aki konkrétan a Köztársasággal is foglalkozott, és történeti-földrajzi, valamint az etnikai térszerkezetet érintő vizsgálatait segítséget jelentenek a téma kutatói számára.⁶ Történeti földrajzi monográfiája alapműnek számít.⁷ A hazai történészszakmának a témába vágó másik jelentős munkája Gulyás László tanulmánya a Bánság felosztásának problematikájáról, amelyben a Versailles-ban lezajlott román és szerb küzdelmeket mutatta be.⁸

A román történészek – talán nem függetlenül attól, hogy a régió nagyobb része Romániához került – sokkal alaposabban feldolgozták a Bánság felosztásának történetét. Igen gazdag a téma román szakirodalma, amelyből szeretném kiemelni Radu Păiușan monográfiáját, amely a bánsági nemzeti mozgalmat vizsgálta az egyesülés kapcsán.⁹ Könyvének nagy erénye a forrásgazdagsága, a témával foglalkozó későbbi történészek számára így szintén alapműnek számít. E történészek közül megemlíthető Ionela-Felicia Moscovici, aki beemelte a francia levéltári forrásokat is, és azt vizsgálta, hogyan hatott a francia megszállás és a francia diplomácia a Bánát sorsára.¹⁰ Több tanulmányában is foglalkozott a régió felosztásának történetével Vasile Dudaș,¹¹ továbbá Mircea Rusnac, akinek tavaly magyar fordításban is megjelent tanulmánya a Bánáti Köztársaságról.¹²

⁴ Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör. 1919–1920.* Budapest, Noran, 2006.

⁵ Borsi-Kálmán Béla: *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári Levente-pör – az első román „irredenta per” – története 1919–1922.* Budapest, Kortárs, 2020.

⁶ Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009), 2–3. 63–74.; Kókai Sándor: A Bánság etnikai-kulturális közösségei a XX. század elején. *Közép-Európai Közlemények*, 3. (2010), 3. 16–28.

⁷ Kókai Sándor: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918).* Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2010.

⁸ Gulyás László: Küzdelem egy multietnikus régióért, avagy a Bánság felosztásának (1918–1920) problematikája multidiszciplináris megközelítésben. *Múltunk*, 63. (2018), 3. 150–205.

⁹ Radu Păiușan: *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire.* Timișoara, Editura de Vest, 1993.

¹⁰ Ionela-Felicia Moscovici: *France and Banat between 1916–1919, Seizures of War and Peace.* Doktori disszertáció. Université de Strasbourg – Universitatea Babeș-Bolyai. Cluj Napoca, 2013. Ezúton szeretném megköszönni a szerzőnek, hogy publikációinak elküldésével segítette a munkámat.

A magyar nyelven megjelent vonatkozó francia diplomáciai iratokat tartalmazza: Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. 1918–1919.* Budapest, Akadémiai, 1999. Lásd a 20., 78., 81., 85–87., 98–100., 102., 114., 123., 126., 130–133., 147. sz. iratokat.

¹¹ Vasile Dudaș: Aspecte privind situația Banatului în anii Primei Mari Conflagrații Mondiale. *Analele Banatului*, (2007). 239–257.; Vasile Dudaș – Grunețeanu Lazăr: „Contribuția avocaților bănățeni la activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești în toamna anului 1918.” In *Studii de Știință și Cultură, Supplement: Colocviul Internațional Europa: Centru și margine. Cooperare culturală transfrontalieră, Ediția a VI-a, 19–20 octombrie 2017.* Arad, 2017. 131–148.

¹² Mircea Rusnac: A Bánsági Köztársaság (1918. október 31. – 1919. február 21.). In Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Impériumváltás Erdélyben 1918–1920.* Kolozsvár, Korunk Komp-Press – Iskola

Állam volt-e?

Az első és talán a legfontosabb kérdés az, hogy egyáltalán létrejött-e ez az állam? A kérdést nem mi tesszük fel először, hanem már maga a köztársaság állítólagos kikiáltója, a szociáldemokrata Róth Ottó is feltette 1938-ban, a *Brassói Lapok* hasábjain.

„Ezt az állítólagos köztársaságot ugyanis minden emlékiratban és történelmi naplóban megemlítik. Szerepel Geml József polgármester emlékirataiban,¹³ Cioban [Ciobanu – M. R.] Pompiliu dr. visszaemlékezéseiben¹⁴ és Gáriel József könyvében is.¹⁵ Csak azt a kérdést nem vetette fel senki: létezett-e egyáltalán »Bánáti Köztársaság«?»¹⁶

Ezen kérdés megválaszolásához Georg Jellinek modern államdefinícióját hívjuk segítségül, amely szerint az állam egy adott, körülhatárolható területen élő nép feletti politikai hatalom.¹⁷ Tehát gyakorlatilag három kritériumnak kell megfelelnie: területtel, néppel és hatalommal kell rendelkeznie.

A Bánáti Köztársaságot illetően a legegységesebb a területi kritériumnak való megfelelés. A régió a történelmi Magyarország Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéit foglalja magában, vagy 28 500 km²-t, kulturális és földrajzi egységet képezve a Bácska és Erdély között.¹⁸ A középkorban a Magyar Királyság török elleni védelmében volt fontos szerepe, majd az ország három részre szakadását követően előbb erdélyi és oszmán, majd Habsburg-fennhatóság alatt állt. A kiegyezéstől kezdve a történelmi Magyarország szerves részét alkotta, 1918-ban érvényes közigazgatási beosztása a 19. század utolsó évtizedeinek reformjai során rögzült. Jellemző volt rá a multikulturalitás, aminek alapja a felekezeti és etnikailag sokszínű – román, szerb, magyar, német, zsidó – népesség volt. Adott volt tehát egy jól körülhatárolható terület.

Ennél valamivel nehezebb annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a népre vonatkozó kritériumnak megfelelt-e a Bánáti Köztársaság. Abból a szempontból mindenképpen, hogy 1910-ben bő másfél millióan lakták a területet, a lakosság

Alapítvány, 2020. 145–158.

¹³ Geml (1924): i. m. 14.

¹⁴ Pompiliu Ciobanu: *Unirea Banatului și incorporarea Timișoarei la România Mare*. Timișoara, Tipografia Atheneu, 1934.

¹⁵ Josef Gabriel: *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung*. Timișoara, Schwäb, 1928.

¹⁶ Korda István: Huszáves a „Bánáti Köztársaság” – Amely voltaképpen csak legenda volt, és amelynek egyetlen tárgyi bizonyítéka egy Franchet D’Espèrey tábornokhoz intézett diplomáciai iratban található fel. – Beszélgetés dr. Róth Ottóval, a volt „Bánáti Köztársaság” kormánybiztosával. *Brassói Lapok*, 1938. december 25. 7.

¹⁷ Georg Jellinek: *Allgemeine Staatslehre*. Berlin, O. Häring, 1900. Az államelméletéről bővebben: Takács Péter: Államelmélet a XIX–XX. században. Georg Jellinek elmélete. *Pro Publico Bono Online*, 1. (2011), 2.

¹⁸ Kókai Sándor egy sokkal részletesebb területi körülhatárolást ad meg történeti-földrajzi munkájában. Kókai (2010): i. m. 13–16.

37,4%-a román, 24,5%-a német, 18%-a szerb, 15,3%-a pedig magyar anyanyelvű volt.¹⁹ Ez a nép azonban korántsem volt egységes abból a szempontból, hogy melyik állam keretei között szeretett volna élni. Tehát létezhetett ugyan egy bánsági államalakulat, de a románok és a szerbek – legalábbis a vezetőik szerint – más országban képzelték el életüket, ők vajmi keveset foglalkozhattak a Köztársaság államjogi keretével. Jó példa erre Aurel Cosma, a (magyarországi) Román Nemzeti Párt (*Partidul Național Român*) temesvári elnökének reakciója Róth Ottó azon felhívására, hogy minden nemzet alakítsa meg a maga tanácsát, és képviselőit küldje a városi közgyűlés termébe, ahol meg akarják alakítani a Bánáti Néptanácsot. Cosma erre azt válaszolta: „Te, Ottó, mi nem mehetünk veled! Mi román tisztak be kell, hogy várjuk a Román Nemzeti Komité határozatát!”²⁰ Így voltaképpen főleg a magyarok és a németek többsége jelenthette volna az állam bázisát, de a fenti számarányokból is látható, hogy ők az összlakosság kevesebb mint felét adták. „Nép” tehát volt, de nem egy irányba nézett.

A harmadik kritérium a politikai hatalom. Ezzel az őszirózsás forradalmat követően megalakult Bánáti Néptanács volt hivatva rendelkezni, amely 1918. október 31-től 1919. február 20-ig működött, ám miután a szerbek 1918 novemberében megszállták a régió teljes területét, a testület politikai hatalma nyilván korlátok közé szorult. Ezt követően a polgári igazgatás a Bánáti Néptanács, a katonai pedig a szerb hadsereg kezében volt, vagyis átmenetileg egyfajta kettős hatalmi berendezkedés alakult ki. Az ügyeket egy húsztagú végrehajtó bizottság intézte, amelyben minden nemzetiség képviselve volt. Román részről Aurel Cosma, Sebastian Brândușa hadbíró és Pompiliu Ciobanu ügyvéd, szerb részről Mladen Pilić, a Szerb Nemzeti Tanács alelnöke és Dusan Prekajski szentszéki titkár, magyar részről Ferch Mátyás plébános, Rech Géza apátkanonok, Falk Endre és Hajdu Frigyes; német részről Gabriel József és Andres Ferenc ügyvédek, zsidó részről Vértess Adolf és Vermes Ernő.²¹ Tehát politikai hatalom is volt.

A Bánáti Köztársaság a jellineki három kategória alapján a fenti megszorításokkal államnak számíthatott, ám nemzetközi elismeréssel nem rendelkezett, hiszen a Károlyi-kormány vezette Magyarországon kívül más állam nem ismerte el. Mivel nemzetközi jogilag nem létezett, így e tekintetben határai sem voltak, tehát „szabadon” tarthattak rá igényt a románok és a szerbek is.

¹⁹ Vargha Gyula (szerk.): *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar Statisztikai Közlemények. 42. kötet. Budapest, (k. n.), 1912. Az 1910-es népszámláláson a nemzeti azonosságtudatra vonatkozó kérdés az anyanyelv volt, és a zsidókat nem tekintették külön etnikumnak, hanem vallási felekezetnek számítottak, így ők valószínűleg elsősorban a magyar és a német anyanyelvűek számát gyarapították.

²⁰ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 13.

²¹ Korda (1938): i. m.

Ki és mikor kiáltotta ki?

A Bánáti Köztársaság történetének két emblemikus figurája van: Róth Ottó és Bartha Albert. Róth Ottó zsidó származású volt, bár vannak, akik bánáti sváb származásúnak tartják – ez tehát egy újabb tisztázandó kérdés. A szakirodalomban mindkettőre előfordulnak példák, Borsi-Kálmán Béla erről ezt írja: Roth neve nem szerepel a *Zsidó Lexikon*ban.²² Szekernyés Lajos kutatásaiból tudjuk, hogy a temesvári református közösség tartotta őt nyilván, és vallására utal az is, hogy a szászvárosi református gimnáziumban érettségizett. Kapcsolatrendszere és a cionizmusról kialakított álláspontja alapján Borsi-Kálmán gyanítja, hogy e téren Jászi Oszkárhoz hasonló utat járhatott be, aki szintén zsidó vallásából lett református.²³ Magam azon a véleményen vagyok, hogy nem perdöntő az a tény, hogy Róth Ottó a református egyházközösséghez tartozott, hiszen Hegyi Ádám kutatásaiból tudjuk, hogy a 18. század végén német anyanyelvű református telepesek is jöttek a Bánságba.²⁴ Perdöntő viszont gimnáziumi osztálytársa, Petru Groza 1942. október 25-én Ion Antonescuhoz írt levele, amelyben védelmébe vette a romániai zsidótörvények alapján deportálás által fenyegetett barátját, Róth Ottót. Ebben Groza leírta, hogy Roth hatéves koráig volt zsidó vallású, családjával együtt akkor tért át a református hitre.²⁵ E forrás alapján tehát kétséget kizáróan megállapítható, hogy Borsi-Kálmán Béla teljesen jogosan vont párhuzamot Róth Ottó és Jászi Oszkár életútja között.²⁶

Róth 1907-től volt a szociáldemokrata párt tagja, majd a magyar–német tagozat helyi vezetője. 1938-ban a *Brassói Lapok*nak adott fent említett interjújában azt nyilatkozta, hogy 1918. október 31-én a temesvári városháza erkélyéről kihirdette a köztársaságot.²⁷ Tulajdonképpen ezzel le is zárhatnánk a történetet, ha ugyanabban az interjúban nem beszélt volna arról is, hogy a Bánáti Köztársaságnak egyetlen tárgyi bizonyítéka van, egy 1919-es levél, amelyet ő írt Franchet d'Espèrey francia tábornoknak. Ebben a Bánság francia protektorátus alá helyezését kérte a bolsevizmus veszélyére hivatkozva. A levél megtalálható Pompiliu Ciobanu *Unirea Banatului* című könyvében:

²² Nagy Péter Tibor (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, Pallas, 1929.

²³ Borsi-Kálmán (2020): i. m. 439.

²⁴ Hegyi Ádám: Reformátusok betelepülése a Bánátba a 18. század végén. In Szőke Anna (szerk.): „Sem magasság, sem mélység nem rettent.” *Kulturális értékeink a Kárpát-medencében III. Tanulmánykötet a reformáció 500. évfordulója alkalmából 2017-ben rendezett emlékkonferencia előadásaiából*. Szabadka, Kiss Lajos Néprajzi Társaság, 2018. 95–108.

²⁵ Petru Groza román nyelvű kézírásos levelét az interneten találtam meg. A levelet hivatkozva: Getta Neumann: *O prietenie legendară – un politician ortodox, un avocat evreu și un preot greco-catolic*. É. n. (Petru Groza, Otto Roth și Nicolae Brînzeu.)

²⁶ Lásd Borsi-Kálmán Béla tanulmányát kötetünkben az 55. oldalon

²⁷ Korda (1938): i. m.

„Vix alezredes ultimátuma következtében gr. Károlyi Mihály kormánya lemondani kényszerült, és a hatalom az egyesült kommunista és szocialista pártok kezébe ment át. 1919. március 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát. Értesülesem szerint a Bánát kivételével a bolsevizmus valamennyi megszállott területen terjedőben van. [...] A veszély elhárításának legalkalmasabb eszköze a Bánát francia védnökség alá helyezése volna. A francia védnökség alkalmas a bolsevista propaganda megakadályozására és a nemzetiségi ellentétek elhárítására.”²⁸

Ebben a levélben Róth azt írta, hogy október 31-én kihirdette a köztársaságot, de a „bánáti” szó az eredeti levélben nem szerepelt, a Ciobanu által közreadott levélben viszont igen. Róth szerint azt Léon Gaston Jean-Baptiste Farret tábornok toldotta bele, aki a levelet kézbesítette. Ugyancsak neki köszönhető az aláírás: Roth Otto, a Bánát kormányzója. Ezt Róth azzal magyarázta, hogy Farret szimpatizált a Bánáti Köztársaság tervével és francia védnökség alá helyezésével, és azt remélte, ha a terv megvalósul, akkor ő a régióban maradhat, és nem kell visszamennie a szenegáli katonákkal Nyugat-Afrikába. „Ebből a kihirdetett köztársaságból a köztudat azután „Bánáti Köztársaságot” csinált, holott erről nem volt szó” – nyilatkozta Róth 1938-ban.²⁹

Ami a köztársaság születésének időpontját illeti, tulajdonképpen Geml József temesvári polgármester is azt támasztja alá emlékirataiban, hogy Róth október 31-én kiáltotta ki a Bánáti Köztársaságot.³⁰ Aurel Cosma, a temesvári Román Nemzeti Tanács elnöke szintén így írta le a történetet.³¹ Mégis a magyar szakirodalomban több ízben is előfordul, hogy a köztársaság kikiáltását november 1-jére teszik. Így Kókai Sándor³² és Tarján M. Tamás is,³³ ám nem tudjuk, hogy megállapításukat – hivatkozások híján – mire alapozzák. A november elsejei dátumot azonban az alább hivatkozott korabeli újságcikkek alapján cáfolni tudjuk.

A *Temeswarer Zeitung* 1918. november 1-jei számában megjelent cikkből pedig arra következtethetünk, hogy a Bánáti Köztársaság kikiáltása egy félreértésen alapult. E szerint Róth csupán annyit mondott, hogy megalakult a Köztársaság, és ebből többen a Bánáti Köztársaság megalakulására következtettek.³⁴ Azt, hogy ez így volt-e, nem tudjuk, de elképzelhető, hogy valóban így történt.

²⁸ Ciobanu (1934): i. m. 52–53.

²⁹ Korda (1938): i. m.

³⁰ Geml (1924): i. m. 94.

³¹ Păiușan (1993): i. m. 105.

³² Kókai (2009): i. m. 67.

³³ Tarján M. Tamás: 1918. november 1. A Bánáti Köztársaság kikiáltása. *Rubicon Online*.

³⁴ Ungarn – Republik. Der König hat abgedankt. Konstituierung des Banater Volksrates in Temesvar. *Temeswarer Zeitung*, 1918. november 1. Hivatkozta: Egry Gábor: Made in Paris? Contested Regions and Political Regionalism during and after Peacemaking: Székelyföld and the Banat in a Comparative Perspective. *Journal of Romanian Studies*, 1. (2019), 2. 1–23.

Ennél azonban sokkal izgalmasabb kérdés, hogy vajon valóban Róth Ottó kiáltotta-e ki a köztársaságot. A *Népszava* arról cikkezett,³⁵ hogy a Bánáti Néptanács kikiáltotta a köztársaságot, és ledöntötték az „Ausztia-szobrot”.³⁶ *Az Est*³⁷ és a *Friss Újság*³⁸ hasábjain azonban azt olvashatjuk, hogy Bartha Albert nyilvánította ki a köztársaságot. Bartha ekkor vezérkari főnök volt, és 1918-ban Temesvárott teljesített szolgálatot. A Bánáti Köztársaság kikiáltásával egyidejűleg Bartha katonai kormánybiztos lett, azonban november 8-án a Károlyi-kormány Magyarország hadügyminiszterének nevezte ki. A kinevezését Bartha – állítása szerint – soha nem kapta kézhez, mert az csak 8-án érkezett Temesvárra, amikor ő már nem volt ott.³⁹ Mindenesetre Bartha nem tiltakozott az ellen a korabeli sajtóhír ellen, miszerint ő kiáltotta volna ki a köztársaságot. Nyilván ennél sokkal fontosabb feladata volt a rend fenntartása és a rendzavarók lecsillapítása. Amikor azonban a háborús állapotok súlya már nem nyomta a vállát, tiltakozott a *Friss Újság* 1922. májusi cikke ellen, amelyben szintén az állt, hogy ő kiáltotta ki a köztársaságot. Az is igaz, hogy a cikk írója, Gálócsy Zsigmond ezt még tetézte azzal, hogy Linder Béla érdemei elismerésül hívta Barthát a hadügyminiszteri székbe, azzal a feladattal, hogy hajtja végre a hadsereg teljes leszerelését. A cikk azt is állította, hogy Bartha megakadályozta a nemzeti érzelmű tisztek szervezkedését, akik meg akarták védeni a határokat, és helyre akarták állítani a belső rendet.⁴⁰ A Horthy-korszakban ez olyan súlyos vádnak számított, hogy Bartha ezt már nem hagyhatta figyelmen kívül, ezért sajtópert indított a székesfehérvári törvényszéknél a lap ellen. Ugyanakkor saját szerepét is igyekezett kisebbíteni a Bánáti Köztársasággal kapcsolatban. Azt is firtatta, hogy miképp állhatott egy köztársaság élén egy olyan kormánybiztos, aki egy olyan kormánynak az exponense, amelyet a király nevezett ki. Ez egy lényeges kérdés, amivel azonban nem sokat törődtek. Hadügyminiszterként személyi cseréket akart véghez vinni a tisztikarban, ám Károlyi Mihály ezt nem támogatta, és katonai tüntetést szerveztetett Bartha ellen. A tüntetések hatására Bartha lemondott, de egy politikai újságíró barátja próbálta megvédeni a becsületét. „Egyik újságíró barátom, hogy engem ezektől megszabadítson, dobta be

³⁵ Vértelen forradalom országszerte. *Népszava*, 1918. november 1. 7.

³⁶ Az „Ausztia-szobrot” vagy más néven Rukavina-émlékművet Ferenc József császár ajándékozta Temesvárnak hálája jeléül, hogy 1849-ben a város védői 107 napig ellenálltak a magyar szabadságharcosok ostromának. A szobrot 1853-ban állították fel. 1918. október 27-én a központi szoboralakra cédulákat aggattak: „Ausztia halott!”, „Éljen a függetlenség!”, „Rabok tovább nem leszünk!” A központi alakot ledöntötték és lefejezték.

³⁷ Bartha alezredes rendet csinált a Délvidéken. *Az Est*, 1918. november 3. 2.

³⁸ Helyreállott a rend a Délvidéken. *Friss Újság*, 1918. november 3. 3.

³⁹ A debreceni királylátogatástól a temesvári forradalomig. Bartha Albert volt hadügyminiszter elmondja a „bánáti köztársaság” hiteles történetét. *8 Órai Újság*, 1927. december 5. 9.

⁴⁰ Bartha Albert sajtópöre. *Budapesti Hírlap*, 1923. november 16. 3.

itt Pesten az én személyemmel kapcsolatban azt, hogy miért bántanak engem, hiszen én Temesváron már köztársaságot csináltam. Ennyi közöm volt nekem a bánáti »köztársasághoz«.⁴¹

1946-ban azonban, a megváltozott kül- és belpolitikai körülmények közepette,⁴² nemhogy kompromittáló nem volt, de egyenesen Bartha előnyére vált, hogy felvállalta a bánági szereplését, amelyről a *Demokrácia* című újságnak adott interjújában ekként nyilatkozott: „[...] 1918. október 31-én kitört Temesvárott a forradalom. Erre én délelőtt 11 órakor felmentem a városháza erkélyére és kikiáltottam a bánáti köztársaságot – egy nappal megelőzve Budapestet. A nemzeti tanácsok egyhangúlag megválasztottak bánáti köztársasági elnöknek.”⁴³ A Linder Bélával való viszony is átfestődött 1946-ra:

„Időközben Linder táviratozott nekem, hogy azonnal tegyem le a fegyvert. Válaszoltam: »Linder nekem nem parancsol, nem teszem le a fegyvert. Bartha, köztársasági elnök«. Jött egy újabb távirat: »Mire alapítja ezt?« Visszatelegrafáltam: »Negyvenezer főnyi hadseregemre.« Pedig nem volt már akkor négyezer sem. Amikor aztán a Károlyi-kormány megkötötte a fegyverszünetet és beleegyezett a Marosig való megszállásba, a franciák kikötötték az én távozásomat. A magyar kormány a helyzet áthidalására kinevezett a Bánát főköormánybiztosává, de nem fogadtam el. [...]»⁴⁴

Jakabffy Elemér és Páll György is szembeállította Róth Ottó és Folba János esperes lelkész eltérő beszámolóit.⁴⁵ Mindketten részt vettek 1918. október 31-én, délután 4 órakor a törvényhatósági bizottság rendkívüli közgyűlésén, amelyet Kórossy György temesi főispán hívott össze.⁴⁶ Róth a tiszti kaszinóban történekről ekként számolt be:

„A kaszinóban már vagy ezer tiszt volt jelen. Felmentem a színpadra, ahol von Horth generális, Bartha Albert vezérkari főnök és egy csomó szárnysegéd állott. [...] Horth tábornok üdvözölte a megjelenteket és felhívta Bartha ezredet: olvassa fel az AOK-tól⁴⁷ érkezett táviratot. Miután Bartha felolvasta a német szöveget, magyarul így folytatta: »ez azt jelenti, hogy mi meg a Magyar Nemzeti Tanácshoz csatlakozunk.« Erre óriási éljenzés támadt, mire Bartha kijelentette: »A többről majd dr. Róth Ottó tájékoztatja önöket.« Megjegyzem, hogy mi előzőleg meg sem beszéltük azt, hogy én szólni fogok. Körülbelül a következőket mondtam: »Úraim, a köztársaság publikálva van. Kötelességünk, hogy lehetőleg a legbékésebben, a legrendesebben csináljunk mindent, hogy megmentsük, ami még menthető. [...]» Beszédem további részében, amely a múltat is kellőképpen ostorozta, azt javasoltam, hogy miután a rend-, jog- és életbiztonság fenntartása céljából szükséges,

⁴¹ Vértelen forradalom országszerte. Népszava, 1918. november 1. 7.

⁴² Barthát 1946. augusztus 21-én honvédelmi miniszterré nevezték ki, amely tisztséget meglehetősen korlátozott hatáskörrel 7 hónapig töltötte be.

⁴³ Kárpáti Aurél: Szudánban is harcolt az új honvédelmi miniszter. *Demokrácia*, (1946), 34. 8.

⁴⁴ Kárpáti (1946): i. m. 8.

⁴⁵ Jakabffy–Páll (1939): i. m. 13–14.

⁴⁶ Erről Geml és Jakabffy alapján lásd: Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920. *Aetas*, 8. (1993), 3. 81.

⁴⁷ AOK (Armeeoberkommando): az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság rövidítése.

hogy egy kézben egyesüljön Délmagyarországon minden hatalom, kiáltuk ki katonai népbiztosunkká és vezérünké Bartha Albert alezredes urat. Ezzel önkéntelenül degradáltam Horth generálist. Javaslatomat nagy éljenzéssel elfogadták. Ezután indítványoztam, hogy mindegyik nemzet alakítsa meg a maga tanácsát. [...]”⁴⁸

Ezzel szemben Folba János, aki akkor a temesvári hadapródiskola lelkész-tanára volt, így írta le az eseményeket:

„A kitűzött órában nem a Militärkommando parancsnoka, br. Horth tábornok, hanem a vezérkari főnök, Bartha Albert alezredes nyitotta meg a gyűlést. Feltűnést keltett, hogy a parancsnok nem jelent meg. Bartha felolvasta az AOK-nak a sürgönyét és aztán bejelentette, hogy a király felmentette a katonákat és a tisztikart az eskü alól, hogy Budapesten új kormány alakult és hogy Temesvárott megalakul a Bánáti Népköztársaság. Azután felszólította a jelenlévő tisztikart, hogy nemzetek szerint csoportosuljanak és adják be a bizalmi férfiak nevét. Utána Roth doktor beszélt, vezércikkyszerű forradalmi beszédet mondott, amelyben ő is leszögezte, hogy a Bánáti Népköztársaság megalakult. Mind a két beszédet a jelenlévő tisztikar kínos meglepetéssel hallgatta végig és tetszésnyilvánításának kifejezést egyáltalán nem adott.”⁴⁹

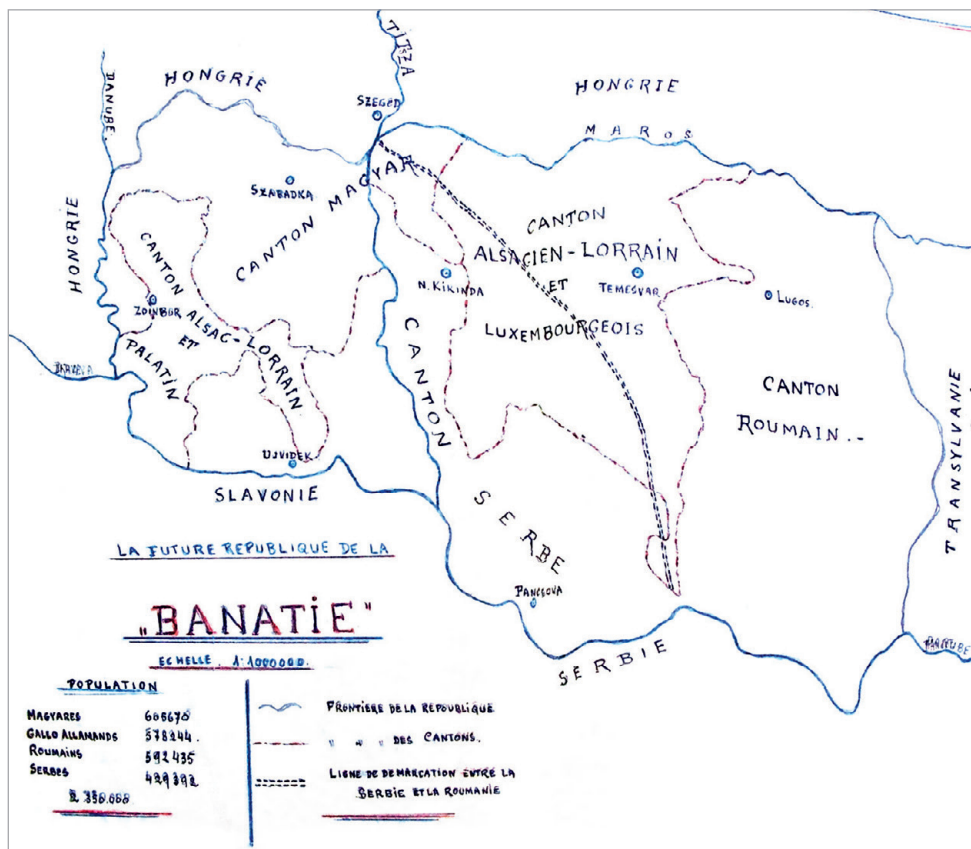
Ez a két visszaemlékezés sem igazít el bennünket a kérdésben. Egy dolog viszont teljesen bizonyos: Róth Ottó mindvégig (az általunk ismert források szerint) vállalta, hogy kikiáltotta a köztársaságot (az már nem egyértelmű, hogy a bánátit vagy nem a bánátit). Ezzel szemben Bartha Albert éppen az uralkodó korszellemnek megfelelően vállalta vagy hátrította el a felelősséget a kérészállam kikiáltásáért. Folba János aspirációit nem ismerjük, s ez nem segít annak eldöntésében, hogy beszámolóját mennyire tartsuk hitelesnek.

Róth Ottó és Bartha Albert konkrét megnevezésén kívül még „általános akto-rokról” is olvashatunk a korabeli sajtóban és a szakirodalomban, hogy a Bánáti Néptanács kiáltotta ki a köztársaságot,⁵⁰ illetve katonák és civilek. Mindebből jól látható, hogy nehéz dolga van a múlt történései iránt érdeklődőnek, ha erre a kérdésre választ kíván kapni, a magam részéről azonban sokkal bizonyosabbnak gondolom Róth Ottó személyét. Egyrészt mert ő 1938-ban is felvállalta ezt, másrészt Geml József emlékirataiban is ezt olvashatjuk, harmadrészt Aurel Cosma irathagyatéka is erre enged következtetni. És az október 31. versus november 1. vitában is – az előbb említettek figyelembevételével – október 31-ét tartom megalapozottnak.

⁴⁸ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 13.

⁴⁹ Jakabffy-Páll (1939): i. m. 14.

⁵⁰ Vértelen forradalom országszerte (1918): i. m. 7.

1. ábra: Egy korabeli elképzelés a kantonizált Bánáti Köztársaságról

Forrás: Archives de ILO, CAT-5-38-2, Bódy Zsombor szíves hozzájárulásával

Mi volt a célja a Köztársaságnak?

Ahogy az előző kérdés megválaszolása, ez sem egészen egyértelmű. Elterjedt vélekedés, hogy a Bánáti Köztársaság állam volt az államban, amely azért jött létre, hogy az ország területi integritását fenntartsa, és hogy a területet „átmentse” Magyarország számára.⁵¹ A szakirodalomban az is olvasható, hogy a cél a Bánság megtartása volt a történelmi Magyarország határain belül, a svájci kantonok mintájára önálló tartományként.⁵² Aurel Cosma egy szatellitállamot látott benne, és

⁵¹ Kókai (2009): i. m. 68.

⁵² Tarján (é. n.): i. m.

az akadályát annak, hogy a régió Romániával egyesüljön.⁵³ Bartha Albert a már említett 1946-os interjúban „corpus separatum”-ként említi.⁵⁴ Róth Ottó kilenc,⁵⁵ majd húsz év távlatából úgy emlékezett, hogy attól akarta megmenteni a Bánságot, hogy hadszíntérre váljon, és a békekötésig meg akarta őrizni a régió gazdasági és politikai egységét.⁵⁶ Hasonló szellemben nyilatkozott Gabriel József író, szerkesztő is a bánsági német szociáldemokraták napilapjának, a *Volkswillének*. Itt azt olvashatjuk, hogy a Bánáti Köztársaság létrejöttének kül- és belpolitikai okai voltak: belpolitikai szempontból a közrend fenntartása és az élelmezési gondok megoldása volt a legfontosabb, külpolitikaiból pedig a terület katonai megóvása, a gazdasági és politikai egység megőrzése volt a prioritás.⁵⁷

Láthatjuk, hogy bár az indítékok megfogalmazása sok szempontból hasonló, ám mégis vannak hangsúlybeli eltérések. Az olvasottakból az derül ki, hogy tervszerűség vagy kormányintenció nem volt arra nézve, hogy egy köztársaság létrehozása majd segíteni fogja Magyarország területi integritásának fennmaradását. Az ország svájci mintájú kantonális föderalizálása – mint tudjuk – Jászi Oszkár elképzeléseinek központi eleme volt ugyan, de az 1918. november 13–15. között a román vezetőkkel Aradon folytatott tárgyalások világossá tették, hogy ez az út járhatatlan.⁵⁸ Az a körülmény azonban, hogy a Károlyi-kormány egyedülként elismerte ezt az államot, azt mutatja, hogy egyes magyar körök abban reménykedtek, hogy ezt a régiót esetleg államként „át lehetne menteni” Magyarország számára. Tudjuk, hogy ebben az időszakban gombamód szaporodtak a különböző kisállami tervek, tehát tulajdonképpen a korszakban befért, hogy a régióra mint államra tekintsenek.

Az elsődleges célt azonban úgy gondolom, hogy Róth Ottó és Gabriel József fogalmazták meg: meg akarták védeni a Bánságot a hadszíntérre válástól, fenn akarták tartani a közrendet, és meg akarták oldani az élelmezési gondokat. Ebbe a gondolatmenetbe befért az is, hogy nem akarták, hogy a térségen több állam osztozzon, hanem meg szerették volna tartani politikai, területi egységét is.

⁵³ Păiușanu (1993): i. m. 111.; Mariana Hausleitner: *Die Donauschwaben (1868–1948). Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat*. Stuttgart, Franz Steiner, 2014. 66.

⁵⁴ Kárpáti (1946): i. m.

⁵⁵ *Temeswarer Zeitung*, 1927. szeptember 25.; *Nádejdea*, 1927. szeptember 26. Mindkettőt hivatkozva: Păiușanu (1993): i. m. 110.

⁵⁶ Korda (1939): i. m.

⁵⁷ Pilisi Orsolya: A Bánáti Köztársaság 1918. október 31. – 1918. november 25. *Triani Szemle*, (2014), 4. 73–80.

⁵⁸ Szarka László: Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez. *Regio*, 5. (1994), 3.

Meddig állt fenn a „Bánati Köztársaság”?

A bánági kérészállam létezésének időtartamáról is eltérő megállapításokkal lehet találkozni. A szakirodalomban legelterjedtebb vélekedés az, hogy az „államocska” nem egész egy hónapig, 24–25 napig állt fenn, és miután a Szerb Nemzeti Tanács november 25-én kimondta a Bánság csatlakozását Szerbiához, a Köztársaság megszűnt.⁵⁹ Ezt semmi esetre sem tartom mérvadónak, mert akkor mit kezdünk azzal, hogy a december 1-jei gyulafehérvári népgyűlésen a románok is deklarálták az egész régió Romániához való csatlakozását. Mint tudjuk, sem az egyik, sem a másik aktus nem döntött a terület sorsáról, arról végül a békeszerződés rendelkezett.⁶⁰ Egyesek még korábbra teszik az állam megszűnését. Van, aki úgy gondolja, hogy a Köztársaság végét november 7-e, az oroszországi szocialista forradalom évfordulója jelentette a magyarság elleni erőteljes román propaganda miatt.⁶¹ Kókai Sándor írja, hogy amikor november 16-án a Magyar Nemzeti Tanács határozatban kikiáltotta a független Magyar Köztársaságot, akkor a Bánági Köztársaság már csak papíron létezett.⁶² Ám – mint azt már fentebb láthattuk – a Bánági Köztársaság papíron *nem* létezett, tehát ez a megállapítás sem állja meg a helyét. Nem tartom mérvadó érvelésnek azt sem, hogy Temesvár november 17-i szerb megszállása jelentené a kérészállam végét. Természetesen ez egy merőben új helyzetet teremtett, de a polgári hatalom továbbra is a Bánati Néptanács kezében maradt. Ennek a kritériumnak a mentén azon az állásponton vagyok, hogy a Köztársaság formálisan 1919. február 20-án szűnt meg, amikor a szerbek a polgári hatalmat is átvették Temesvárott – megszüntették a Bánati Néptanácsot, és Róth Ottót Farret tábornok védelme alatt Aradra internálták. Egyébként Róth Ottó a már említett 1938-as cikkben is azt állítja, hogy a köztársaságnak ez vetett végét.⁶³

Tulajdonképpen ezt erősíti az a terv is, mely 1918. december végén fogalmazódott meg, hogy a Bánati Néptanácsot alakítsák át népparlamentté.⁶⁴ A részleteket is kidolgozták: a Bánság minden nemzete küldjön képviselőt a népparlamentbe, minden 10 000 választó 1 képviselőt, a testület tehát 150 tagú lesz. Valamennyi

⁵⁹ Tarján (é. n.): i. m.; Pilisi (2014): i. m.

⁶⁰ Más véleményen van erről Radu Păiușanu, aki a már említett könyvében azt írja, hogy a Bánság egyesülése Romániával nem a békeszerződések következménye, hanem a román nemzeti harc érdeme. Lásd: Păiușanu (1993): i. m. 121. Tulajdonképpen ugyanez a román fősodratú narratíva Erdély kapcsán is (jelenleg a köztudatban a Bánát romániai része is Erdély, akkoriban ez még nem volt ilyen egyértelmű), amely – e szerint az álláspont szerint – a gyulafehérvári nemzetgyűlés okán lett Románia része, és nem a trianoni békeszerződés által. Ezt a román narratívát árnyalja a román parlament által 2020-ban elfogadott, a trianoni békeszerződés aláírásának évfordulóját emléknappá nyilvánító törvény is.

⁶¹ Említi, de nem ért egyet vele: Pilisi (2014): i. m.

⁶² Kókai (2009): i. m. 69.

⁶³ Korda (1939): i. m.

⁶⁴ Népparlamentté alakítják a Bánati Néptanácsot. *Az Est*, 1919. január 1. 5.

nemzeti tanács küld tagokat: a román 40 polgárit és 10 szociáldemokratát, a szerb 35 polgárit és 5 szociáldemokratát, a sváb 20 polgárit és 16 szociáldemokratát, a magyar 12 polgárit és 10 szociáldemokratát, a zsidó 1 polgárit és 1 szociáldemokratát. A népparlament kizárólag belpolitikai és gazdasági kérdésekkel foglalkozni, a külpolitikai és katonai ügyeket kizárja, a rendet a szerb megszálló csapatok tartják fenn. A testület ügyeit egy minisztériumhoz hasonló végrehajtó bizottság fogja vezetni, amelynek 15 tagját a plénum választja – 5 román, 5 szerb, 3 sváb, 2 magyar személyt –, székhelye pedig a temesvári városháza nagyterme lenne. Ha lett volna valóságalapja annak az állításnak, hogy a Bánáti Köztársaság novemberben már megszűnt, nyilván nem lett volna releváns a népparlament terve sem. Az elképzelést végül nem valósították meg, de már maga a terv megléte is az állam fennállására utal. Látható belőle az is, hogy vezetői valóban egy „bánsági népben” gondolkodtak, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. A Bánáti Néptanács összeállításában ugyanakkor figyeltek az egyes nemzetiségek számarányára is, és elismerték a szerb megszálló csapatok rendfenntartó erejét is. Jól látszik tehát az a kettősség, hogy a polgári hatalom a népparlament, a katonai pedig a szerb csapatok kezében volt ebben az átmeneti időszakban. Radu Păiușanu fel is hívja a figyelmünket arra, hogy a szerb megszálló csapatokat négy nappal a belgrádi katonai konvenció után Róth Ottó barátságosan fogadta, mert úgy gondolta, hogy a szerbek és az antant segítségével megőrizhető lesz Magyarország területi integritása, aminek a Bánság is a része.⁶⁵ Mindezek alapján megalapozottnak tartom azt a véleményt, hogy a Bánáti Köztársaság február 20-ig állt fenn.

Román válasz a Bánáti Köztársaságra

A szerb törekvések elég egyértelművé váltak a térség katonai megszállásával. Noha tulajdonképpen a románok sem estek gondolkodóba, hogy miképp viszonyuljanak a Bánáti Köztársasághoz, az ő magatartásuk mégis cizelláltabb volt. Azt már fentebb említettem, hogy a Szerb Nemzeti Tanács 1918. november 25-én kimondta a Bánság csatlakozását Szerbiához, december 1-jén pedig a gyulafehérvári gyűlésen a románok nyilvánították ki a régió egyesülését Romániával. A területre tehát mindkét fél igényt tartott, a különbség csupán abban volt, hogy míg a románok a Bánság oszthatatlanságát alapvető elvnek tartották, addig a szerb fél megoszthatónak tekintette a térséget.⁶⁶

A román területi követelések alapját – az 1916-os bukaresti titkos szerződés mellett – az etnikai elv képezte. Jóllehet a román történelemszemlélet egyik

⁶⁵ Păiușanu (1993): i. m. 133.

⁶⁶ Erről bővebben lásd: Gulyás (2018): i. m.; Ionela-Felicia Moscovici: Preliminariile unei scindări dinainte anunțate. Chestiunea Banatului în fața Cosiliului Suprem (31 ianuarie 1919). *Banatica*, 27. (2017). 609–622.

pillérét a dákoromán elmélet alkotta,⁶⁷ a versailles-i béketárgyalások iratanyagában nem olvasható, hogy a románok erre hivatkoztak volna.⁶⁸ Az etnikai érvek jobban megállták a helyüket: Krassó-Szörény és Temes vármegyében egyértelmű román többség volt, Torontál vármegyében azonban nem, ott a szerbek alkották a legszámasabb népcsoportot.

1. táblázat: Anyanyelvi adatok az 1910-es népszámlálás alapján a bánsági vármegyékben

	Krassó-Szörény	Temes	Torontál
Román	336 082	169 030	86 937
Szerb	14 674	69 905	199 750
Német	55 883	165 883	165 779
Magyar	33 787	79 960	128 405

Forrás: Vargha (1912): i. m. 610., 612., 616.

Az 1916. augusztus 17-i bukaresti szerződésben az antanthatalmak azt ígérték Romániának, hogy hadba lépéséért cserébe a Bánságot is megkapják teljes egészében.⁶⁹ Csakhogy 1918 őszén a vezető francia politikusok azon az állásponton voltak, hogy miután 1918. május 7-én Románia különbékét kötött a központi hatalmakkal, az 1916-os szerződés érvényét veszítette, így újra kell gondolni a román területi igények jogosságát.⁷⁰ A román követelésekkel kapcsolatban Stephen Pichon francia külügyminiszter 1918. december 28-án ekképp tájékoztatta a francia diplomátákat:

„az ellenségeinkkel megkötött bukaresti béke következtében az 1916. augusztus 16-i szerződés jog szerint hatályát veszítette, kívánatos lenne a szövetségesek részéről a román követelések tárgyában új nyilatkozat megfogalmazása az 1916. évi egyezmény alapján, figyelembe véve Besszarába utólagos annektálását.”⁷¹

Mivel a románok érvényesnek tekintették az 1916-os bukaresti szerződést, Aurel Cosma természetesen elfogadhatatlannak tartotta a Bánáti Köztársaságot, ezért előbb a Román Katonai Tanácsot, majd a Román Nemzeti Tanácsot alakította meg.⁷² Jászi Oszkár aradi tárgyalásain a bánsági románok képviselőjében Aurel Cosma és Sebastian Brândușa hadbíró léptek fel.⁷³

⁶⁷ Aurel Diaconovici: *Despre și pentru Banatul întreg*. Sibiu, (k. n.), 1920.

⁶⁸ Gulyás (2018): i. m.; Moscovici (2017): i. m.; Moscovici (2013): i. m.

⁶⁹ A szerződés magyar nyelvű szövegét lásd: Sztáray Zoltán: Románia szerződése az antanthatalmakkal. *Új Látóhatár*, 31. (1980), 1. 76–90.

⁷⁰ Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth, 1984. 79–93.

⁷¹ Ádám–Ormos (1999): i. m. 55. sz. irat. Idézi még: Gulyás (2018): i. m. 165–166. Lásd még: Moscovici (2013): i. m. 261.

⁷² Păiușan (1993): i. m. 113–114.

⁷³ Păiușan (1993): i. m. 135.

A Bánság szerb megszállását követően a románok úgy érezték, hogy a magyarok és a szerbek összejárásának, mert megosztották egymás között a polgári és a katonai hatalmat. Ennek tulajdonították, hogy a szerb katonaság megakadályozta, hogy a helyi románok nagyobb számban vegyenek részt a gyulafehérvári népgyűlésen. Ion Flueraş és Iosif Jumanca el tudtak menni, de sokan valóban távol maradtak az egyesülés kimondásától.⁷⁴ Ezért a román többségű településeken „kis Gyulafehérvárokat” tartottak, hogy ezzel is kifejezzék szolidaritásukat a népgyűlés résztvevőivel.⁷⁵

A megszálló francia csapatokat, amelyek egy pufferzónát kívántak létrehozni a románok és a szerbek között, a románok örömmel fogadták. A bukaresti szerződés már említett passzusa miatt nagy reményeket fűztek Franchet d’Espèrey tábornokhoz és a francia hadsereghez. A Lugoson megjelenő *Drapelul* című lap örömdetesnek tartotta, hogy a Belgrádba utazó magyar küldöttséget a tábornok hidegen fogadta. A cikk írója szerint a francia katonatiszt politikai orientációját mutatta, hogy mindahányszor Károlyi azt említette, hogy „les hongrois” (*unguri*), a tábornok kijavította, hogy „les magjares” (*maghiari*). Franchet d’Espèrey elmondta a magyar küldöttségnek, hogy a franciák mindaddig szerették a magyarokat, míg azok a németek ellen harcoltak, de 1867-ben Magyarország a németek szolgája lett.⁷⁶

A román vezetők azonban nem voltak ennyire lelkesek Farret tábornok személyét illetően, mert gyanús volt számukra, amiért jó kapcsolatban volt Róth Ottóval.⁷⁷ Emiatt a románok szemében a francia tiszt „magyarbarátnak” számított. Ebbéli meggyőződésüket támasztotta alá az is, hogy 1919. április 12-én, Lugoson, magyarok és németek szimpátiatüntetést szerveztek Farret tábornok mellett, ahol Róth Ottó azt szónokolta, hogy a Bánságban senkit se hívjanak románnak, magyarnak, németnek vagy szerbnek, hanem bánátnak.⁷⁸ Róth e szavai is arról tanúskodnak, hogy egy régióhoz köthető azonosságtudat kialakításán fáradozott, amelyet azonban a románok nem tudtak magukénak vallani.

A román törekvések viszont a bánági németek döntő részének akaratával is szembekerültek, akik – a magyar érdekekkel összhangban – Magyarország területi integritásának megőrzésével képzelték el jövőjüket. Közéjük tartozott Muth Gáspár ügyvéd, Blaskovics Ferenc kanonok és Kräuter Ferenc képviselő is, akik egyaránt elleneztek a terület Romániához és Szerbiához való csatlakozását. Ugyanakkor volt a bánági németeknek egy szűk köre (Rudolf Brandsch képviselő és Viktor Orendi-Hommenau publicista, kultúrpolitikus), amely Romániával és a román érdekekkel szimpatizált, így a bánági német eliten belül éles törésvonal alakult ki,

⁷⁴ Hausleitner (2014): i. m. 70.

⁷⁵ Erről részletesen lásd: Păiuşan (1993): i. m. 132–140.

⁷⁶ Delegații maghiari la Belgrad. Evacuarea militară a Ardealului și Banatului. *Drapelul*, 1918. november 12.

⁷⁷ Moscovici (2013): i. m. 223–236. „Într-o zodie tristă cu generalul Farret” című fejezet.

⁷⁸ Păiuşan (1993): i. m. 166.

de az utóbbiak létszámuknál fogva nem képviseltek egyenlő súlyt.⁷⁹ Tulajdonképpen az előbbi csoporthoz kötődik a Bánáti Köztársaság gondolatának a továbbélése is.

A Bánáti Köztársaság utóélete

Miután 1919. július 27-én a szerb csapatok elhagyták Temesvárt, augusztus 3-án a városba bevonult a román hadsereg, és ezzel elfoglalta a Bánságnak azt a részét, amelyet a nagyhatalmak Külügyminiszteri Tanácsa 1919. május 23-án Romániának ítelt. A határokat 1923. november 24-én véglegesítették, a régió három megyéjét pedig három ország között osztották fel: Krassó-Szörény és Temes vármegye nagyobb része Romániához került, Torontál vármegye Szerbiáé lett, Magyarországnak mindössze nyolc település jutott a térség északnyugati csücskéből.

A Bánáti Köztársaság *gondolata* azonban nem szűnt meg 1919 februárjában, sem a térség felosztásával. 1919. december 10-én⁸⁰ és 1920. április 16-án⁸¹ a bánsági svábok Sir George Russell Clerk Magyarországra küldött brit diplomatához fordultak, azt kérve, hogy a wilsoni elvek alapján hozzák létre a bánáti köztársaságot. Felvetésük azonban visszhangtalan maradt.

A Bánáti Köztársaság eszméje mindazonáltal ma is él. Önálló Facebook-csoportjuk van, amely körülbelül 9800 kedvelőt számlál. A sors különös fintoraként a bánsági románok körében él mindmáig leginkább ez a gondolat, amit mi sem bizonyít jobban, mint a román nyelvű bejegyzések nagy száma.

A Bánáti Köztársaság 20 év távlatából Róth Ottó szerint csupán egy legenda volt, egy hiedelem, amit azonban soha nem cáfolt meg, mert úgy látta, hogy az akkori körülmények megkövetelték ennek fenntartását.

Ahogy a bevezetőben utaltam rá, nem tudjuk eldönteni, hogy mennyire volt legenda vagy valóság, az azonban az eddigiekből is látható, hogy mindenképpen egy fontos gondolat volt a történelem akkori szereplői számára. És a „bánátiság” mint identitásformáló erő nem egy felülről erőltetett társadalomszerveződési koncepció, hanem egy alulról szerveződő történeti képződmény volt, amely bizonyos szempontból máig létezik.

⁷⁹ Pilisi (2014): i. m. 78.

⁸⁰ Sir George Clark a legfőbb bizottság előtt tolmácsolja a nemzetiségi kisebbségek kívánalmait. *8 Órai Újság* 1919. december 10. 4.

⁸¹ Kókai (2010): i. m. 318.

Felhasznált irodalom

- Ádám Magda – Ormos Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről. I. 1918–1919.* Budapest, Akadémiai, 1999.
- Államelmélet a XIX–XX. században. Georg Jellinek elmélete. *Pro Publico Bono Online*, 1. (2011), 2. Online: <https://core.ac.uk/download/pdf/159127065.pdf>
- Bárdi Nándor: Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918–1920. *Aetas*, 8. (1993), 3. 76–120.
- Borsi-Kálmán Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pőr. 1919–1920.* Budapest, Noran, 2006.
- Borsi-Kálmán Béla: *Kisfiúk a nagy viharban. A temesvári Levente-pőr – az első román „irredenta per” – története 1919–1922.* Budapest, Kortárs, 2020.
- Ciobanu, Pompiliu: *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare.* Timișoara, Tipografia Atheneu, 1934.
- Diaconovici, Aurel: *Despre și pentru Banatul întreg.* Sibiu, (k. n.), 1920.
- Dudaș, Vasile: Aspecte privind situația Banatului în anii Primei Mari Conflagrații Mondiale. *Analele Banatului*, (2007), 239–257.
- Dudaș, Vasile – Grunțeanu Lazăr: „Contribuția avocaților bănățeni la activitatea consiliilor și gărzilor naționale românești în toamna anului 1918.” In *Studii de Știință și Cultură, Supplement: Colocviul Internațional Europa: Centru și margine. Cooperare culturală transfrontalieră, Ediția a VI-a, 19–20 octombrie 2017.* Arad, 2017. 131–148.
- Egry Gábor: Made in Paris? Contested regions and political regionalism during and after peace-making: Székelyföld and the Banat in a comparative perspective. *Journal of Romanian Studies*, 1. (2019), 2. 1–23.
- Gabriel, Josef: *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung.* Timișoara, Schwäb, 1928.
- Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből. (1914. VI. 15 – 1919. IX. 4.)* Timișoara, Helicon, 1924.
- Gulyás László: Küzdelem egy multietnikus régióért, avagy a Bánság felosztásának (1918–1920) problematikája multidiszciplináris megközelítésben. *Múltunk*, 63. (2018), 3. 150–205.
- Hausleitner, Mariana: *Die Donauschwaben (1868–1948). Ihre Rolle im rumänischen und serbischen Banat.* Stuttgart, Franz Steiner, 2014.
- Hegyí Ádám: Reformátusok betelepülése a Bánátba a 18. század végén. In Szőke Anna (szerk.): *„Sem magasság, sem mélység nem rettent.” Kulturális értékeink a Kárpát-medencében III. Tanulmánykötet a reformáció 500. évfordulója alkalmából 2017-ben rendezett emlékkonferencia előadásából.* Szabadka, Kiss Lajos Néprajzi Társaság, 2018. 95–108.
- Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938).* Budapest, Studium, 1939. Online: <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=1030>
- Jellinek, Georg: *Allgemeine Staatslehre.* Berlin, O. Häring, 1900.
- Kókai Sándor: Illúziók és csalódások: A Bánsági Köztársaság. *Közép-Európai Közlemények*, 2. (2009), 2–3. 63–74. Online: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/11862>
- Kókai Sándor: A Bánság etnikai-kulturális közösségei a XX. század elején. *Közép-Európai Közlemények*, 3. (2010), 3. 16–28. Online: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/11955>
- Kókai Sándor: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918).* Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2010.

- Moscovici, Ionela-Felicia: *France and Banat between 1916–1919, Seizures of War and Peace*. Doktori disszertáció. Université de Strasbourg – Universitatea Babeş-Bolyai. Cluj Napoca, 2013. Online: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01089688/document?fbclid=IwAR3A-Pm-wo0B5i-Mo0YUTZzi2vNkCD74RzVLgoX9AOAtgMpkKJsVuEiNE3mc>
- Moscovici, Ionela-Felicia: Preliminariile unei scindări dinainte anunțate. Chestiunea Banatului în fața Cosiliului Suprem (31 ianuarie 1919). *Banatica*, 27. (2017). 609–622.
- Nagy Péter Tibor (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, Pallas, 1929.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*. Budapest, Kossuth, 1984.
- Păiușan, Radu: *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire (1895–1919)*. Timișoara, Editura de Vest, 1993.
- Petru Groza levele: https://web.archive.org/web/20181216070711/www.bjt2006.org/GN_mini_Roth_Otto_3717.pdf; https://web.archive.org/web/20181222063052/www.bjt2006.org/GN_Roth_Groza_Branzeu_4917.pdf
- Pilisi Orsolya: A Bánáti Köztársaság 1918. október 31. – 1918. november 25. *Trianoni Szemle*, (2014), 4. 73–80.
- Rusnac, Mircea: A Bánsági Köztársaság (1918. október 31. – 1919. február 21.). In Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *Impériumváltás Erdélyben 1918–1920*. Kolozsvár, Korunk Komp-Press – Iskola Alapítvány, 2020. 145–158.
- Szarka László: Iratok az 1918. novemberi aradi magyar–román tárgyalások történetéhez. *Regio*, 5. (1994), 3. Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00019/pdf/09.pdf>
- Sztáray Zoltán: Románia szerződése az antanthatalmakkal. *Új Látóhatár*, 31. (1980), 1. 76–90.
- Tarján M. Tamás: 1918. november 1. A Bánáti Köztársaság kikiáltása. *Rubicon Online*. Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1918_november_1_a_banati_koztarsasag_kikialtasa/
- Vargha Gyula (szerk.): *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Magyar Statisztikai Közlemények. 42. kötet. Budapest, (k. n.), 1912.

Levéltári források

MNL OL K40. Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter.

Hírlapok

- A debreceni királylátogatástól a temesvári forradalomig. Bartha Albert volt hadügyminiszter elmondja a „bánáti köztársaság” hiteles történetét. *8 Órai Ujság*, 1927. december 5.
- Bartha Albert sajtópöre. *Budapesti Hírlap*, 1923. november 16.
- Bartha alezredes rendet csinált a Délvidéken. *Az Est*, 1918. november 3.
- Delegații maghiari la Belgrad. Evacuarea militară a Ardealului și Banatului. *Drapelul*, 1918. november 12.
- Helyreállott a rend a Délvidéken. *Friss Ujság*, 1918. november 3.
- Kárpáti Aurél: Szudánban is harcolt az új honvédelmi miniszter. *Demokrácia*, (1946), 34.
- Korda István: Huszéves a „Bánáti Köztársaság” – Amely voltaképpen csak legenda volt, és amelynek egyetlen tárgyi bizonyítéka egy Franchet D’Espèrey tábornokhoz intézett diplomáciai iratban található fel. – Beszélgetés dr. Róth Ottóval, a volt „Bánáti Köztársaság” kormánybiztosával. *Brassói Lapok*, 1938. december 25.

Népparlamentté alakítják a Bánáti Néptanácsot. *Az Est*, 1919. január 1.

Sir George Clark a legfőbb bizottság előtt tolmácsolja a nemzetiségi kisebbségek kívánalmait. *8 Órai Újság*, 1919. december 10.

Vértelen forradalom országszerte. *Népszava*, 1918. november 1.

The Banat Republic: Truth or Legend?

According to historical memory, the Banat Republic was proclaimed in the Banat region (a multi-ethnic area situated among the rivers Danube, Tisza and Maros that is divided between Romania and Serbia today) after World War I. It was a small state that only the Hungarian Károlyi Government recognised. It might even be the case that those who talked about its existence believed in a legend or that this belief resulted from the misunderstanding of different declarations. In this paper we cannot give a definitive answer, yet we attempt to go through the following questions: 1. Did the Banat Republic exist or not? 2. If it existed, how long did it exist? 3. Who proclaimed it and when? 4. What was its goal? 5. How did the nationalities in this region relate to the Republic?

Temesvári utcarészlet a 20. század elejéről

Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Piata_Sfanta_Maria_Timisoara_1910-2.jpg